

ВАСІЛЬ
ЗУЁНАК

Выбраныя
творы

Мінск
«Кнігазбор»
2010

УДК 821.161.3
ББК 84 (4 Бєи)
3-91

Укладанне, каментар
аўтара
Прадмова
Наталлі Заяц

РЕПОЗИТОРІЙ БГПУ

ГАСПАДАР ПАЭТЫЧНАЙ СЯЛІБЫ

Працяглае (ужо больш за сорок год), багатае на знаходкі і адкрыцці падарожжа ў свет Паэзіі для Васіля Зуёнка пачалося з бацькоўскай сялібы. Менавіта там вясковы хлапчук, пазнаючы навакольны свет, упершыню зарыфмаваў свае ўражанні і адчуванні: пэна, сярод іншых забаў «гаварэнне ў рыфму» найбольш адпавядала яго лапцатлівай натуры. Крыніцай натхнення для малаго Васіля былі звычайныя, штодзённыя справы, дзіцячыя клопаты, мясцовыя траявіды. Вядома, ад гэтых першых спробаў у складанні вершаў да нараджэння Паэта было яшчэ вельмі далёка, аднак, магчыма, ужо тады акрэсліліся і пачалі замацоўвацца ў свядомасці В. Зуёнка тэматычныя каардынаты быцця яго будучай творчасці: рачулка Нача, вёска Мачулішча, Халопенічы — тыя самыя, дзе «яблык упаў дасвеціць і шар зямны здрыгануўся»...

Значна пазней гэты геаграфічна і сацыяльна-экалагічна арыентаваны прыродна-сялянскі мікракосмас у мастацкім і творчым пачатку пісьменніка непарыўна знітуецца з Сусветам, з вялікім космасам, але духоўна-эмацыйнай калыскай яго паэтычных думак, а штоўнаснай дамінантай літаратурнага набытку назаўсёды застаецца трыкутнік «Мачулішча — Узнацк — Халопенічы». Тэма імя і мясцін маленства неўзабаве прайдзе на старонкі шматлікіх кніг гісторыі жыцця родных і землякоў увасобяцца ў вершах, п'есах, прозе, а разам з імі пранікне ў тканіну творчасці генетычная памяць продкаў — сейбітаў і аратых. «Я жыву ў гэтых людзях <...> і яны жывуць ува мне, яны глядзяць на свет, дыхаюць, думаюць, хваляюцца (нават праз стагоддзі) праз мяне, праз мае пачуцці і перажыванні, як і я праз іхнія», — прызнаецца вопытны майстар на пачатку 2000-х гадоў. Гэтым ён пацвердзіць агучанае яшчэ ў сярэдзіне 1960-х, у вершы, што адкрываў першую кнігу, прадчуванне-ўсведамленне сваёй літаратурнай місіі — злучаць мінулае з будучым у слове: «Бо ўсіх пачаткаў я — працяг / І ўсіх працягаў я — пачатак».

* * *

Днём нараджэння пісьменніка лічыцца 3 чэрвеня 1935 года. Аднак на самай справе сялянская сям'я Васіля Захаравіча і Куліны Канстанцінаўны з вёскі Мачулішча Халопеніцкага (па тым часе) раёна Мінскай вобласці парадавалася свайму працягу — сыну — 3 ліпеня. Іншая дата — вынік звычайнай для пасляваенных год блытаніны з аднаўленнем дакументаў, знішчаных у нямецкую акупацыю. Пасля вызвалення, у 1944 годзе, Васіль ідзе ў Мачулінскую пачатковую школу.

Граматы асвойвае паспяхова і хутка: з першага класа пераходзіць адразу ў трэці і неўзабаве становіцца вучнем Узнацкай сямігодкі.

Сталая цяга да вершаскладання абудзілася менавіта ў час школьнага юнацтва — да 1949 года набіраўся першы «збор твораў», два сшыткі вершаў. Некаторыя з іх былі дасланы ў газету «Літаратура і мастацтва», адкуль прыйшоў ліст з парадай «яшчэ шмат павучыцца». Можна, гэтыя словы і вызначылі лёс В. Зуёнка: прачытаўшы пісьмо з рэдакцыі, бацька выправіў сына ў Барысаўскае педагагічнае вучылішча. «Барысаўскі перыяд» (1950–1954) змяніўся вучобай на аддзяленні журналістыкі філфака БДУ, куды, маючы дыплом выдатніка, В. Зуёнак быў залічаны без іспытаў.

Студэнцкія гады праходзілі ва ўнікальнай атмасферы, у таленавітым асяродку: у другой палове 1950-х гуманітарныя навукі побач з Васілём Зуёнкам штудзіравалі Ніл Гілевіч, Анатоль Вярцінскі, Рыгор Барадулін, Генадзь Бураўкін, Міхась Стральцоў, Янка Сіпякоў, Іван Чыгрынаў, Вячаслаў Адамчык, Кастусь Цвірка, Барыс Станішэвіч... Потым іх, амаль равеснікаў-аднагодкаў, даследчыкі называць філалагічным пакаленнем. Пры пэўным падабенстве біяграфіі (звычайнае паходжанне, абпаленае вайной маленства) кожнаму быў наканаваны свой мастакоўскі лёс. В. Зуёнак, надзвычай строгі і папрабавальны да сябе, не спяшаўся выносіць на суд чытачоў плён уласных творчых пошукаў: ад паэтычнага дэбюту ў «Чырвоным змене» ў 1954 годзе (яшчэ раней вершы друкаваліся ў барысаўскай раённай газеце) да першай кнігі пройдзе больш за дзесяцігоддзе.

Выпускнік аддзялення журналістыкі (1959), В. Зуёнак назапашвае жыццёвы вопыт, збірае духоўна-эмацыйны багаж — без чаго не магчыма сапраўднае паэзія, — працуючы ў перыядычных выданнях Мінска: у шматтыражнай газеце «Рабочае юнацтва», у «Піянеры Беларусі». Журналіцкае судакрананне са светам дзяцінства і юнацтва, відавочна, пааспявала станаўленню В. Зуёнка як дзіцячага пісьменніка. Выдадзены ў 1965 годзе зборнік вершаў для дзяцей «Вясёлы калаўрот» стаў градвесцем прыходу ў «дарослую» літаратуру яркага, самабытнага аўтара. (Варта падкрэсліць, што і дасягнуўшы вяршыняў паэтычнага Алімпа, творца не пакіне па-за ўвагай маленькіх чытачоў.) Дарэшты ж разбурыла сцяну пакутлівага маўчання і адразу вывела В. Зуёнка на авансцэну тагачаснай беларускай паэзіі кніга лірыкі «Крэсіва» (1966). Яе прыхільна сустрэлі і крытыкі, і літаратурныя паплечнікі, прынамсі, шчыра парадаваўся за аўтара зборніка У. Караткевіч: «Перад намі паэт. Паэт адметны, свежы, паэт са сваім зрокам, са сваім адкрытым гукам жыцця слыхам і адкрытым болю і любові сэрцам». Нягледзячы на невялікі аб'ём, кніга атрымалася канцэптэуальна завершанай, цэласнай. Сёння яе можна разглядаць як разгорнуты паэтычны анонс усёй далейшай творчасці В. Зуёнка. «Крэсіва» беспамылкова «высвеціла»,

падказала праблемна-тэматычныя абсягі мастакоўскага шляху: ад вясковай хаты — да касмічных вышыняў, ад побыту звычайнага чалавека — да лёсу нацыі, ад маленькай былінкі — да «галактычных» філасофскіх праблем, ад гістарычных глыбіняў — да праекцыі у будучыню. Контурна абазначаныя ў першай кнізе пытанні жыцця і смерці, маральнай чысціні асобы, узаемаадносін чалавека з прыродай, захавання нацыянальнай самабытнасці народа надалей будучы паспяхова даследавацца пісьменнікам, атрымаюць ідэйна-сэнсавую аб’ёмнасць, шматграннасць і глыбіню.

Перажытая па-за кніжкай «пара літаратурнай маладосці, пара вучнёўства» (Г. Бураўкін) прадвызначыла высокі мастацкі ўзровень наступных зборнікаў: «Кругаяр» (1969), «Сяліба» (1973), «Качан на п’едэстале» (1973), «Нача» (1975), «Маўчанне травы» (1980), «Світалыныя птушкі» (1982), «Лукам’е» (1984), «Зызначэнне» (1987), «Лета трывожных дажджоў» (1990), «Чорная лесвіца» (1992), «Пісьмы з гэтага свету» (1995). Не дзіўна, што многія творы аднаго з лідэраў літаратурнага працэсу перавыдаваліся: так, пабачылі свет кнігі выбраных вершаў «Час вяртання» (1981), вершаў і паэм «Жніўны дзень» (1985), двухтомнік выбранага, першы том якога — «Гронка цішыні» (1996) — склала лірыка, другі — «Пяцірэчка» (1998) — аднайменная ліра-эпічная пенталогія.

Па аб’ектыўных, далёкіх ад сфер мастацтва прычынах з 1995 года не выходзіла новых творчых кніг лірыкі В. Зуёнка. Тым не менш ёсць падставы ў перапіску паэтычных зборнікаў згадаць яшчэ адзін, пакуль «віртуальны». Гэта электронная версія кнігі, куды ўвайшло каля тысячы твораў 1993–2006 гадоў. Некаторыя з іх друкаваліся ў перыядыцы, але шматлікія «вершы сутоку тысячагоддзяў» невядомым чытачу. Вялізны том паэзіі «з камп’ютэрнага небыцця» хаця і не матэрыялізуваўся ў звычайным, папяровым выглядзе, аднак існуе і ў «ў» для сабой значную і па аб’ёме і, найперш, у ідэйна-эстэтычных адносінах частку мастацкага наробку пісьменніка. У 2009 годзе доўгі выдавецкі «застой» нарэшце парушыла кніга «Паміж небам і зямлёю», якую склалі праявічныя тэксты — літаратурна-лінгвістычныя эсэ, эцюды, падарожныя нататкі.

...Паралельна з няспынай творчасцю В. Зуёнак працуе ў літаратурна-мастацкіх выданнях — намеснікам галоўнага рэдактара часопіса «Маладосць» (1966–1972), галоўным рэдактарам часопісаў «Бязрозка» (1972–1978) і «Маладосць» (1978–1982), — займаецца навуковай і грамадскай дзейнасцю. У 1973 годзе ён паспяхова абараніў кандыдацкую дысертацыю, з 1982 года пачаў выконваць абавязкі сакратара Саюза пісьменнікаў Беларусі, а пасля ўзначаліў гэтую мастакоўскую супольнасць (1990–1998). В. Зуёнку давялося прыняць удзел і ў пра-

цы міжнародных арганізацый — у 1985 годзе ў складзе беларускай дэлегацыі пабываць на 40-й сесіі Генеральнай Асамблеі ААН.

Аматар і знаўца паэзіі розных народаў, В. Зуёнак імкнецца падзяліцца яе характавам з суайчыннікамі. Дзякуючы яго перакладам, лепшыя ўзоры рускай, польскай, украінскай, балгарскай, латышскай, літоўскай і іншых літаратур сталі даступнымі і зразумелымі беларускаму чытачу.

У таленавітай асобе В. Зуёнка арганічна сумяшчаюцца розныя іпастасі: грамадскі дзеяч, перакладчык, даследчык літаратуры, пісьменнік. Прычым пісьменнік, які не замыкаецца ў межах адной, шчасліва знойдзенай літаратурнай дзялянкі. Аднак у якім бы амплуа ні выступаў В. Зуёнак, ён перадусім застаецца Паэтам. І ў вершах, і ў паэмах, і ў прозе аўтар выяўляе сябе як паэт-лірык, але лірык з эпічным светабачаннем — трывогі свету ён прапускае праз сябе, нібыта асабіста іх перажывае. Прыродай таленту «эпічнага лірыка» прадвызначаны зуёнкаўскі метада мастацкага даследавання рэчаіснасці, які заключаецца ў аднолькавай увазе да самых простых «вяў і да глабальных сусветных праблем.

Незаўважнае для іншых выключнае ў душы паэта вялікі эмацыйны рэзананс:

Ніхто не пачуў:
Яблык упаў дасвеццем —
Ля Халопеніч, на Беларусі.
Ніхто не пачуў —
Ні людзі, ні травы, ні вецер...
Ніхто.
А шар зямны
Здрыгануўся...

Вялікі такой выключнай пільнасці і вялікай «умяшчальнасці» сэрца — у нялёгкім маленстве. «Хто-хто, а я ўжо ж (ды, пэўна, і не толькі я), — разважае В. Зуёнак, — ведаю: бывае, прахопішся ў будане пад яблыняй, калі раптам гупне па даху ці нават па доле яблык, які гэта землятрэсны выбух, асабліва калі ўспомніць назапашаную нашым пакаленнем крытычную масу падчас ваеннага дзяцінства». Выяўленая ў вершы «Ніхто не пачуў...» надзвычайная чуйнасць вызначае адметную, зуёнкаўскую, рэцэпцыю быцця, якая рэалізуецца ў вершах рознай праблематыкі.

У многіх творах В. Зуёнка ўвасобілася памяць пра вайну, пра маленства, азмрочанае вялікай агульнай бядой. Паказальна, што яго літаратурныя ровеснікі — паэты і празаікі — узнаўляюць вайну праз прызму непасрэднага дзіцячага ўспрымання. Характэрнай адзнакай іх

твораў, у тым ліку і эпічных, з'яўляецца лірызм — узрушанасць, усхваляванасць як вынік асабістай далучанасці да падзей. Гэта ўласцівасць выяўляецца і ў вершах В. Зуёнка, аднак у асэнсаванні ім ваеннай тэмы ёсць свае нюансы. У яго лірыцы вайна — не толькі ўспамін пра мінулае, паэт падкрэслівае, што для многіх мір так і не настаў. Пачынаючы ўжо з першай кнігі, В. Зуёнак звяртаецца да праблемы няскончанай вайны. Пры яе раскрыцці аўтар даследуе душэўны стан — бязногага вэтэрана, які і праз шмат гадоў ніяк не можа прывыкнуць да «нагі са скрыпам хромавым»; маці, удоў і нявест, што доўгія дні і ночы чакаюць салдат дадому. Для іх вайна працягваецца і праз шмат год пасля перамогі («У прымыльніку — мыліцы...», «З вайны...», «Дзень і ноч»). З часам тэма няскончанай вайны яшчэ больш драматызаваная, узбуйняецца і «эпізуецца», як, напрыклад, у вершы «Удове» (сюжэт для сучаснага рамана). У полі зроку аўтара — простая беларуская сялянка, у якой Вялікая Айчынная вайна забрала мужа, афганская — сына, у мірны для Беларусі час у гарах Каўказа забітыя дзед і бабуля. Паэт зводзіць разам народжаныя рознымі войнамі праблемы, кожная з іх складаная і глыбокая сама па сабе: драма салдацкіх удоў і вясельных нявест, «асірацелых» маці і бабуль. Верш сведчыць пра маштабнае мысленне аўтара, яго здольнасць лаканічна, лірычнымі сродкамі перадаць шырокі раманы змест.

Паэтычны свет В. Зуёнка цесна знітаваны са светам жывой, зменлівай прыроды, мастака захопляе стан наваколля ў розныя поры года. Яго пейзажная лірыка — гэта сапраўдны слоўны жывапіс, створаны сакавітымі фарбамі, пластычна-зрокавымі вобразамі. Нават будзённае, убачанае вачамі паэта, здзіўляе сваёй навізнай, нечаканасцю: «сонцам атаюнае прырэчча плавае ў сп'яналасці малін»; «горы спелых навальніц»; «огністымі хвастамі хвошчучь сонца наўздагон»; «чырвоныя ветры гуляюць па лесе», «дрыготкая бярозка пад акном, як адзінца, калышачкіст змарнелы». В. Зуёнак занатоўвае ў слоўных вобразах не толькі ўбачанае, але і пачутае і адчутае: «над полем спелым хлебны вадар'е бушуе, быццам у дзяжы» («Змярканне»), «гром — аблачынна-палматы — марудна спывае за лес» («Першы гром»). Гукавая «карціна» лірыкі ствараецца музыкай птушынага аркестра, шапаценнем аўсоў і шэптам жыта, «чмялёў басамі і восаў звонню» і не саступае ў багацці і разнастайнасці «тонаў» зрокавай; у мастака нават цішыня не маўклівая — яна звініць ніццю далёкай песні («Цішыня»).

Прыкладна з другой паловы 1970-х — пачатку 80-х гадоў анімістычны першасна-пачуццёвы, амаль што паганскі погляд узбагачаецца элементамі навуковага пазнання. Пазней вершы набываюць усё большую філасафічнасць і медытацыйнасць і ўрэшце — рэлігійнае асвятленне. Пра гэта асабліва яскрава сведчыць натурфіласофская лірыка «сутоку тысячагоддзяў». Паганскі і хрысціянскі пачаткі не супярэчаць адзін аднаму, а зусім арганічна спалучаюцца («Прыхо-

джу да свяцілішча ляснога...», «Калі маўчаць дрэвы...»). Па словах пісьменніка, «увага да біблейна-хрысціянскай вобразнасці — з’ява той прыроды, што і схільнасць да анімізму: гэта творчае набліжэнне да сутнасных каранёў, да асноў быцця, да яго вытокаў. Прырода — калыска чалавека фізічная, Біблія — духоўная». У натурфіласофскіх творах раскрываецца асаблівы дар В. Зуёнка — мысленне ва ўнісон са светам прыроды, — які, увасобіўшыся ў слоўце, стаў характэрнай рысай і адметнасцю яго паэтычнага стылю.

Апошнім часам мастацка-вобразная палітра творчасці значна ўзбагацілася за кошт вершаў-роздумаў над «вечнымі» пытаннямі. В. Зуёнак спрабуе прыўзняць заслону невядомага: «Божа, адкрыў мне сакрэт: / А што далей — за Сусветам?» («Я разумею: Сусвет...»). Ключавымі ў разуменні светапогляднай пэзіцыі аўтара паўстаюць антыноміі «жыццё — смерць», «быццё — небывццё», «час — вечнасць», «свяtasць — грэх». Філасофскія вершы маюць выразную рэлігійную падсветку: часта гэта вельмі асабствя звароты да Усявышняга, маленні-просьбы даць духоўнай моцы дапамагчы захаваць веру, не забытацца ў падмане і несправядлівасці. Простыя па форме вершы ўражваюць сваёй зместавай глыбінёй і ўспрымаюцца як адкрыццё — адкрыццё не толькі для аўтара, але і для чытача. Многія паэтычныя радкі прэтэндуюць на тое, каб стаць афарызмамі:

Ідзі амаль рэшнік, ці самы святы —
 У душы, як жаўрук на праталінцы,
 Да Бога спрадвеку толькі на «ты» —
 Ніхто на «вы» не звяртаецца.

«Я знаю: малітвы такія ёсць...»

В. Зуёнак належыць да пісьменнікаў экстравертнага тыпу, таму, натуральна, побач з філасофскімі і пейзажнымі вершамі ў яго творчасці шырока прадстаўлены водгукі на балючыя сацыяльныя тэндэнцыі. У самага пачатку ў цэнтр увагі паэта трапляе праблема парушэння прыродна-касмічнага суладдзя, разбурэння гармоніі ў сістэме «чалавек — навакольны свет». Экалагічная тэма выступае скразной у творчасці і раскрываецца ў сувязі з тэмай экалогіі душы. Праблема зберажэння прыродных багаццяў і прыгажосці ў В. Зуёнка заўсёды неадлучная ад праблемы захавання лепшых маральных якасцяў чалавека. Асабліва востра яна ставіцца ў вершах, напісаных пасля красавіка 1986 года: чарнобыльская трагедыя заўважна паглыбіла драматызм светаадчування паэта: «Бо зараз не сэрца ў грудзях у мяне — / Чарнобыль зона» («Касмічная вестка», «Дожджык, дожджык, сыпані...», «Урок паўтарэння»).

Шчырым клопатам за будучыню народа, што апынуўся на гістарычным раздарожжы, азмрочаным вялікай нацыянальнай бядой — Чарнобылем, прасякнуты шматлікія творы грамадзянскай лірыкі. Праз эмацыйную ацэнку, даследаванне сутнасці асобных фактаў паэзасэнсоўвае змены ў грамадскай свядомасці краіны, якія адбываюцца пад уплывам сацыяльна-палітычных пераўтварэнняў. Па В. Бусчку, вялікая праблема сучаснай Беларусі — адсутнасць нацыянальнага прарока, чаканне яго становіцца адным з лейтматываў лірыкі на мяжы стагоддзяў. У лірыцы з’яўляюцца творы-звароты да Бога з пакутнай просьбай падараваць Беларусі сапраўднага Месію («Маліцеся», «Дай нам, Божа, прарока...»).

Вялікі пласт паэзіі В. Зуёнка складаюць вершы прысвечаныя «сялянскай Атлантыдзе» (А. Адамовіч). Праз усё творчасць праходзіць матыў вяртання на малую радзіму, развіццё якога ў паэзіі розных дзесяцігоддзяў мае значныя адрозненні: сцалася аўтар, паглыбляўся яго светапогляд, знаёмыя рэчы і з’яўляюцца налі бачыцца па-іншаму, змянялася і сама вёска. Лірычны героі ганніх вершаў «Добры прыезд», «Вясновая казка» — малады чалавек, які прыязджае ў родныя мясціны як жаданы госць. Ён яшчэ не ведае таго душэўнага надлом, стану неўладкаванасці, настальгічнага суму, што будуць суправаджаць яго ў больш сталыя гады («Прыезд», «Пахаванне»).

У сувязі з матывам вяртання ў паэзіі В. Зуёнка сімвалічнае значэнне набывае вобраз дарогі: пакуль пульсуюць жыццём дарогі ў вёску, перспектыва з’яўлення вясковага могільніку з чорнымі крыжамі вокан не стане рэальнасцю. Дарогі дадому В. Зуёнак вылучае сярод усіх шляхоў свету і на іх ускладае спадзяванні — вярнуцца да першаасноў чалавечых быццё, духоўна ўзвылічыцца («Стыхія і розум дарог...», «Калі дадому вяртаешся...»). Семантыка гэтага вобраза пашыраецца да сімвала жыццёвага шляху, набывае філасофскае напauненне...

Пэет настойліва праводзіць думку, што вяртанне да вёскі — як да сярэдняга духоўнасці і маральнасці — неабходнае: «Пасля стрэсаў і рэвалюцый / Мы да хат яшчэ мусім вярнуцца...» У лірыцы апошніх дзесяцігоддзяў атрымлівае развіццё апазіцыя «вёска — горад» («Мы з табою браты вяртанняў...», «Ці жывы, ці памёр я?...», «Вы прабачце, гарадскія хаты...»). Вясковае і гарадское суадносяцца як духоўнае і прагматычнае, шчырае і штучнае, спакойнае і мітуслівае. В. Зуёнак з пазіцыі вяскоўца глядзіць на праявы гарадскога жыцця і параўноўвае, асацыятыўна суадносіць іх са светам вёскі. Шырокая, змалку звыклая да прастору душа вяскоўца (хай ён і стаў гараджанінам) не можа адчуваць сябе камфортна ў вузкай гарадской «клетцы». Узмацняе апазіцыю настальгічная падсветка, мінорныя ноткі шкадавання па дзяцінству дадаюць «ідэальнасці», «ружовасці» вобразу вёскі. У вёсцы В. Зуёнак адчувае паўнату быцця, захопленасць сялянскай стыхіяй

абумоўлівае актуалізацыю ў яго творчасці элементаў фальклорнай паэтыкі — у лірыцы ўзнікаюць вобразы жытнёвага поля, перапёлкі, жаўранка, васілька. Усё гэта надзвычай дарагое мастаку, на поле ён марыць вярнуцца ў іншабыцці: «...Памру — сюды хоць аднойчы / Жаўранкам прылячу».

* * *

Гімнам прыродна-вясковаму свету, роднаму краю і беларускаму народу ўвогуле стала ліра-эпічная пенталогія В. Зуёнка «Пяцірэчча», творы якой дапамагаюць зазірнуць у душу беларуса, зведаць тое, што турбавала, засмучала, радавала, абнадзейвала яго на далёкіх і блізкіх гістарычных шляхах. Паэма «Сяліба» — першы ўнёсак у кнігу «Пяцірэчча», яе «генетычны код». Слаба абавязачы падзейная аснова твора стала фонам для перадачы «падзей» у душы лірычнага героя, які «вандруе» па дарогах уласнай памяці і памяці гістарычнай, праз яго вобраз ажыццяўляецца сувязь розных часоў. «Сяліба» — паэма-ўспамін, паэма-вяртанне: вяртанне дарослага ў мясціны маленства і юнацтва, гараджаніна — у свет прыроды і вясковых каранёў. У В. Зуёнка гэта не ўцёкі ад актуальных, надзменных праблем часу, а ўзмацненне, акцэнтаванне іх шляхам кантрастнага супрацьпастаўлення «прыроднага» і «ўчора» і «цывілізаванага» і «сёння».

Лірычны герой з частаальгічным сумам праходзіць па сцежках свайго юнацкага і вяснаў жаначага кахання. Інтымная лінія твора ўвесь час перасякаецца з сацыяльнай. Яна падсвечвае чалавечай асабовасцю грамадзянскую праблематыку: любоў да прыроды, роднай Сялібы ставіцца побач з інтымным пачуццём да жанчыны. Гэта розныя грані адной вольнай стваральнай Любаві, што ачышчае душу ад прагматычнага спажывецкага «броду», узвышае яе:

Скажы, прырода, ці не гэтак,
Як сэрца вечнае жаночае,
І ты на ростанях сусвету
З усіх шляхоў — адзін высочваеш?..

У В. Зуёнка ў адрозненне ад іншых слыхных паэтаў няшмат знойдзецца вершаў пра каханне. «Сяліба», як ні адзін іншы твор, яскрава выяўляе гэтую грань таленту пісьменніка і ў пэўнай ступені кампенсуе падобны «прагал». Лірычны герой складае ўласную «Песню Песняў» каханай, у яго пранікнёных, кранальных прызнаннях яднаюцца замілаванне любай і захапленне прыгажосцю зямлі: «Узмах крыла і ў цёплы лівень / Усплеск гуллівых ручаёў — / Імя тваё, як лівень, — Лія, / Я ціха лашчыў зноў і зноў...» Любая дзяўчына ўздымаецца на недасягальную вышыню («Мая і чужая, як неба»), абагаўляецца, ад-

нак пачуццё юнака не ўзаемнае — Лія кахае іншага, самаўпэўненага прагматыка-меліяратара.

Сапернік лірычнага героя ўвасабляе тып «новага» чалавека, які не ведае сумненняў, кіруецца распрацаванымі вышэй пастановамі, жыве «ў адпаведнасці» з дырэктыўнымі планамі. Кожная ідэалагічная сістэма выходзіць зручна для сябе новага «гаспадара», а па сутнасці, штурскі ў вялікай машыне — чалавека без мінулага, слепа перакананага ў «светлай» будучыні. У «Сялібе» крокам да набліжэння падобнай будучыні выступае асушэнне балот, спрамленне рэк, што з вялікім энтузіязмам імкнецца ажыццявіць меліяратар.

У паэме паўстае экзістэнцыйная праблема выбару, яна, аднак, не зводзіцца да вырашэння «меліярацыйнай» дылемы (асушаць балоты ці не). Аўтар выходзіць на значна больш шырокі сфера сусветнага быцця: быць ці не быць прыроднай раўнавазе, гарманічнаму суіснаванню чалавека і навакольнага асяроддзя, быць ці не быць увогуле жыццю на планеце — да такой вострай пастановкі пытання падводзяць створаныя ў паэме апакаліпсічныя карціны «чорных гоняў», «чорных ніў», «чорных вятроў» над імі.

Наватарскай бачыцца фармальна арганізаваная «Сялібы»: падкрэслена ў падзагалоўку форма дыялога захоўваецца на працягу ўсяго твора. Да размовы паміж лірычным героем і яго каханай, не прамой, а ўзноўленай у памяці лірычнага героя, увесь час падключаюцца іншыя персанажы: меліяратар, святар, стары мясцовы жыхар — дыялог, такім чынам, ператвараецца ў складаны палілог. У гэтым шматгалосці ўдзельнічаюць таксама анімістычныя вобразы дарогі, Пагулянкі, Вялікага Каменя, што паўстаюць жывымі разумнымі істотамі, увасабляюць плыць пра мінулае. Яны расказваюць пра этнаграфічны побыт продкаў, раскрываюць таямніцы мясцовых назваў (Узнацк некалі «связь — «узы» з Начаю трымаў»), а сама Нача азначае «плодная зямля»), робяць своеасаблівы гістарычны экскурс ад хрысціянства да язычніцтва. Праз аповед гэтых «персанажаў» аб сваім даўнім быцці ствараецца аб'ёмная, дэталізаваная карціна жыцця беларуса ў гістарычнай рэтраспектыве. У творы розныя часавыя пласты знаходзяцца ў апазіцыі: мінулае ў параўнанні з сённяшнім днём малюецца пераважна «залатым векам», перыядам дабрабыту, братэрскай еднасці чалавека і прыроды.

Разам з тым ідэалізацыя мінулага ў паэме няма, у чым пераконвае гісторыя пана Заброцкага, які загадвае мастаку намалюваць незвычайную ікону «Святое паляванне». Працэс палявання алегарычна, вачамі сабак, перадаецца ў раздзеле «Гон». Карціна гону азвярэлых ад голаду сабак увасабляе «жорсткасць у адносінах да ўсяго жывога» (У. Гніламёдаў). Варта звярнуць увагу на такую дэталю: карціна задумвалася панам як ікона, але ўзвядзенне ў ранг святыні забойства

жывым жывога — святатацтва, маральнае злачынства. Паўсюднае асушэнне балот, высыканне пушчаў, прыхаванае за «святymi» словамі (для пэўным чынам ідэалагічна выхаванага чалавека) «паляпшэнне ўмоў», «развіццё народнай гаспадаркі», — таксама не толькі «фізічнае», але і духоўнае злачынства. Магнат мінулага зневажае святыні, увекавечылачы забойства, «магнат» сучаснасці робіць тое ж самае, але па-свойму: з паляўнічым азартам адпраўляючы «ў рай» цэрквы («Трасаці <...> ды за макаўку!...»), паводле новых «біблей» (планаў меліярацыйных работ) заганяючы ў труны рэкі... І ўчора, і сёння падобныя фізічныя дзеянні раскрываюць духоўнае аблічча чалавека.

Праблема экалогіі душы, захавання маральнай чыстаты востра паўстае ў творы. Прырода жывіць душу характэрна, не дае ачарсцвець сэрцу; зберагчы натуральную прыгажосць навакольнага — значыць зберагчы прыгажосць душэўную. У раскрыццях гэтага маральна-этычнай праблемы, акрамя лірычнага героя, важную ролю выконваюць айцец Лявонцій і стары мясцовы жыхар, што выступаюць носьбітамі духоўна-гістарычнай памяці народа. «Струмені цудадзейныя слабеюць, — / І чым цяпер душы спатоліць смага, — пытаецца святар і гаворыць пра вытокі «духоўнай засухі»: «Таруана гармонія ў прыродзе. / Сябе царом над ёй смяротны мысліць... / У велічы і гонары забыўся, / Што ён часцінка тут, не заваёўнік». Усведамленне сябе часцінкай вялікага цэлага, пазбаўленне ад заваёўніцкіх амбіцый, вынікае з паэмы, павінна быць асноўным рэгулятарам у сістэме «чалавек — прырода».

«Гістарычная памяць» лірычнага героя ўваскрашае даўняю, яшчэ не кранутую цывілізацыяй Сялібу:

Той край — мая радзіма... Між лясоў
 Асеў бягляк-язычнік днём асеннім.
 Дуброву спляжыў вогненнай касой
 І кінуў на гарэлле жменю семя.
 Затым на ўсход схіліўся — Сонцу слава!
 На захад — пакланіўся Перуну.
 Жытло зляпіў. З ліцвінкаю бялявай
 Абжыў за ноч глухую старану.
 Той край — мая радзіма. Дзве ракі,
 Як дзве рукі, Сялібу абдымалі.
 З лукі — тугія стрэлы — шчупакі
 Ў гаршчок, на юшку, самі заляталі...

Успамінаючы «край, імшарны, з сумам верасоў», лірычны герой побач з пяшчотай адчувае дакоры сумлення, бо ён «з'ехаў ад зямлі», стаў гараджанінам. У палілог уключаецца голас вёскі (ён гучыць у сэрцы героя) — такая размова сэрцамі сведчыць пра непарыўнасць крэўнай сувязі лірычнага героя з роднымі мясцінамі; вёска ўспрымаецца ім

як пакінутая пасталелымі дзецьмі маці, што заўсёды цярпліва чакае і ніколі не папракне.

Важная рыса твора — сцвярджэнне ў ім нацыянальнай ідэі. У яе рэалізацыі выключнае значэнне мае любімы паэтам вобраз агню, у якім увасабляецца вера ў будучае народа. Карцінай агню, сімвалічнага ачышчэння ад бездухоўнасці, маральнага здранцвення, «Сяліба» пачынаецца, карціна ачышчальнага агню ўзнікае і напрыканцы паэмы: «Когонь не згасне, полымя ўзгарыцца, / І рухне ап’янела-крыважэрны / Ікастас насільніцтва і цемры». «Вогненны» фінал усяляе аптымізм, спадзяванне на тое, што полымя свабоды не затухне на Беларускай зямлі, не паглынецца цемрай чужароднасці. Пры гэтым геаграфія паэмных праблем не зводзіцца да вузка мясцовых ці нацыянальна амежаваных, а пашыраецца да планетарнага ўзроўню. Паэта а любоў да родных Начы і Крутаяра вырастае ў любоў да ўсёй планеты. Публіцыстычна завострана аўтар засцерагае ад забыцця «ал вёсам свайго месца і ролі на Зямлі, яго словы поўныя надзеі:

Мы раны й выдмы ўсе зямлі сваёй загоім,
 Перададзім — благітную — нашчадкам:
 Пільнуйцеся, каб істотыці дарагое
 Не згінула пад варварскім запяткам... <...>
 Над лёсам пачаленняў і стагоддзяў
 Мы дні ўзнімаем — сонечныя глыбы.
 На зямлі над планетай не заходзіць.
 Квітней, мая Зямля —

мая Сяліба.

Ад Сялібы-Зямлі да касмічных прастораў скіроўваецца аўтарская думка ў наступнай паэме — «Прыцягненне», лірыка-публіцыстычнай паводле агульнай інтанацыйнай афарбоўкі. Прысвечаная беларускаму касманавату Уладзіміру Кавалёнку, земляку аўтара, яна ўяўляе сабой лірычны роздум аб чалавеку і яго месцы ў Сусвеце.

Матыў «кузаемапрыцягнення» Зямлі і Неба — адзін з асноўных у творы: з Зямлёю звязваецца ўсё самае дарагое, роднае, з Небам — вера ў мару, імкненне да нязведанага, прычым супрацьлеглыя стыхіі аднолькава неабходныя чалавеку. Полюсамі прывязанасці для У. Кавалёнка, героя паэмы, выступаюць начное неба, адкуль «загадкава кліча ў палёт Арыён», і знаёмыя мясціны з гаваркімі назвамі — Белае, Падбярэззе, Клён, Зялёная Пушча, што вяртаюць на Зямлю.

Зямля ў творчасці В. Зуёнкі, «вечнага аратага» на паэтычнай ніве, — найвялікшая каштоўнасць. Разам з тым, па назіранні І. Шпакоўскага, гэты аўтар, бадай, ці не самы паслядоўны «культавік» сонца сярод беларускіх пісьменнікаў. У «Прыцягненні» адбываецца пэўнае размежаванне свету паэтычных прывязанасцяў В. Зуёнкі: зям-

ное ён «пакідае» сабе, нябеснае «аддае» свайму герою, пры гэтым дзве іпастані не супрацьстаяць, а ўзаемадапаўняюцца, выяўляюць розныя грані чалавечай сутнасці. Паэт і касманаўт — два крылы незвычайнай, фантастычнай птушкі — птушкі памкненняў Чалавека, сувязнога зв'язна паміж зямлёй і небам.

Нягледзячы на неабходнасць чалавеку Неба, галоўная для яго ўсё ж Зямля. Вядома, што на касмічную арбіту У. Кавалёнак уздымаў томік вершаў В. Зуёнка «Нача» — «кавалачкам Радзімы», «лістом Зямлёнай Пушчы» разам з ім па бяскрайніх галактычных прасторах ляцеў і паэт:

Я ляцеў, каб з роднаю зямлёю
 Нітаваўся вырай твой высокі.
 «Вось яна — не расставайся з ёю», —
 І крылом я расхінаў аблокі <...>
 Чуеш — вецер у дубах за частуў,
 Чуеш — хваляй б'еца ў бераг Нача,
 Чуеш — камень уздыхнуў мышасты:
 Метэорны сон, відаць, пабачыў...

Ключавым, канцэптуальна значным у паэме паўстае сімвалічнае зямное прыцягненне, што разуmeerца не проста як фізічны закон, а становіцца духоўным аб'вязкам кожнага. Аўтарская думка найперш накіравана на свядзенне «духоўнага прыцягнення». Прывязанасць да крэўнага, роднага, знаходжанне «сэнсу галактык» у любові да Радзімы робіць чалавека сапраўды чалавекам, не дазваляюць яму стаць пылінкай у сізмежы «духоўнай бязважкасці»:

Зямля мая,
 Не дай нам адарвацца,
 Ляці за намі
 Ё тысячу пагонь <...>
 І, можа, сэнс галактыкі —
 Смаргонь
 Ці Лукам'е
 Ё світанні сітнягоў,
 І крылы мы ствараем,
 Каб вяртацца.

Паэт непакоіцца аб захаванні натуральнай раўнавагі ў сістэме Зямля — Космас. Планета людзей з касмічнай арбіты і з вышыні думак бачыцца маленькай слязінкай: «Яна слязінкаю дрыжыць, / А на слязінцы — людзям жыць...» Глобальны клопат чалавецтва заключаецца ў тым, каб не дазволіць слязінцы-планеце растварыцца ў

агромністым акіяне Галактыкі: думаючы пра Зямлю, чалавецтва думае пра сваю будучыню.

Клопат пра будучыню, пра заўтрашні дзень для В. Зуёнка неадлучны ад памяці пра мінулае. Паэма «Лукам'е» — разам з двума папярэднімі творамі яна стала першай часткай трылогіі «Агонь і сонца» — прысвечана гістарычнай тэме. Сюжэт засноўваецца на злісненні лёсу ўладара старажытнага Лукомскага княства: нават пераносчыся ў далёкія часы, В. Зуёнак застаецца верны сваёй малой радзіме, пазьбізуе, міфалагізуе яе мінулае.

Сувязь часоў знайшла ўвасабленне ў папярэдніх паэмах, аднак «Лукам'е» — адзіны ліра-эпічны твор, дзе далёкая гісторыя народа выходзіць на першы план, поўнасьцю авалодвае ўвай мастака. У паэме апавядаецца пра падзеі беларускага Сярэднявечча, разам з тым яна вельмі сучасная. Надзённасць, сучаснасць твора заключаецца найперш у яго праблематыцы: цэнтральнай з'яўляецца праблема нацыянальна-дзяржаўнай ідэнтыфікацыі беларускага народа. Пытанні, якія турбавалі князя Івана Лукомскага на схіле XV стагоддзя, не страцілі сваёй вострыні і актуальнасці і на пачатку стагоддзя XXI. Спецыфічныя культурныя і географічныя варункі істотна вызначылі Беларусі незайздросны лёс, краіна заўсёды трапляла ў поле геапалітычных амбіцый заходняй і ўсходняй суседка: «Белая Русь... Нібы яблык разладу: / Вабіць пры сонцы і сніцца ўначы».

Думаецца, ёсць падставы сцвярджаць, што вобраз Івана Лукомскага працягвае галерэю чадзіянальных вобразаў змагароў за Беларускі Шлях, а лёс такіх людзей, бадай, заўсёды трагічны. Іван дбае аб вяртанні былой славы свайму княству, ён памятае слаўныя часы, калі на абароне беларуска-літвінскіх зямель стаялі «воля Міндоўга і Вітаўта меч». На старонках паэмы аўтару кароткімі, але ёмістымі штрыхамі-дэтэлямі ўдалося намаляваць шырокую карціну жыцця Вялікага княства Літоўскага, калі яно было магутнай дзяржавай, гаварыла са светам сваёй мовай. Слаўнае, свабоднае мінулае, чытаецца ў падтэксце паэмы, гавіна падказаць адзіны прымальны для Белай Русі шлях — менавіта такой з'яўляецца ідэйная скіраванасць «Лукам'я».

Звяртае на сябе ўвагу цікавая архітэктоніка твора: сем раздзелаў, у кожны з якіх уключаюцца значныя ў ідэйна-сэнсавым плане Іванавы мроі-ўспаміны (толькі апошняя пераносіць у будучыню). Мроі князя, яго перадсмяротная споведзь самому сабе, рэтраспектыўна ўзнаўляюць найбольш важныя моманты жыцця Лукомскага. Успаміны арганічна нанізваюцца на асноўны кампазіцыйны стрыжань: рэаліі апошняга дня жыцця героя і яго адчуванні. Аўтар карыстаецца кінематаграфічным прыёмам «наплыву»: так, вербы маскоўскай вуліцы ўваскрашаюць у памяці князя сялянскі вербны бунт, «шэры тыранік» верабей — шэрых жаўранкаў з вясны каханья... Увядзенне галасоў летапісца, бацькі,

сялян і інш. — яшчэ адзін удалы спосаб структурна-фармальнага ўвасаблення творчай задумы. Голас летапісца ўводзіць гісторыка-паэтычную даведку пра «белых русічаў», распавядае пра светлыя і трагічныя старонкі іх жыцця. Напамінам пра Радзіму, заветаў не толькі для Івана, а і для кожнага беларуса гучыць Голас бацькі:

І на паклон адзінае
Мушу сказаць сынам:
Здраджваем мы Радзіме,
Радзіма — не здрадзіць нам. <...>
Страшней, чым зямля без неба,
Страшней, чым пятля на суку,
Здрадзіўшы, бачыць з хлебам
Працягнутую руку...

Голас часу апавядае аб накіраванасці прагрэсу: чалавецтва развіваецца «ад каменя да стралы» і «ад стралы да кулі». Цень Івана Лукомскага выступае супраць крывавага прагрэсу і ў той жа час спяшаецца туды, дзе яго сыны рыхтуюцца да бітвы з чужынцамі. Тым самым В. Зуёнак прызнае справядлівасць і лават неабходнасць змагання за ўласную годнасць, за волю і самастойнасць сваёй Радзімы.

Адстойваць сваё права на свабоду ўжо ў іншых гістарычных вярнуках прыходзіцца і герою паэмы «Маўчанне травы», адзначанай Дзяржаўнай прэміяй Беларусі імя Янкі Купалы (1982). Па ахопу матэрыялу, значнасці ўзнятых пісьменнікам праблем «Маўчанне травы» блізкае да класічнага эпаса — яе не без падстаў называюць хронікай (К. Цвірка), ламаюць у навелах (В. Ярац). Падзейную аснову твора складае жыццёвы шлях простага селяніна, суаднесены з трагічнымі перыядамі гісторыі, калі ставіліся пад сумненне выпрацаваныя стагоддзямі крытэрыі справядлівасці, ламаўся спрадвечны ўклад жыцця. Твор мае падзагаловак «Паэма лёсу»: «За кожным канкрэтным чалавекам, — тлумачыць сам В. Зуёнак такое вызначэнне, — стаіць лёс яго народа. Гэтыя іпастасі і катэгорыі неразлучныя, падзяляць іх нельга. І вось тут, якраз у гэтай паэме, мой дзіцячы лёс, убачаны з вышыні сённяшняга часу, з вышыні перажытага пасля. Тыя падзеі, якія ляглі ў аснову гэтага твора, і тое, што бачылася мне ў маленстве, узбагачаецца маім наступным жыццёвым вопытам».

Першасна-пачуццёвае дзіцячае ўспрыманне і аналітычна-ацэнны погляд дарослага паядноўваюцца ў вобразе лірычнага героя. Побач з дарослым у паэме прысутнічае хлопчык Васіль — пісьменнік у маленстве. Аўтар, ці лірычны герой, не проста складае летапіс падзей, сведкам якіх быў у дзяцінстве, а перажывае ўсё нанова, перадумвае, прапускае праз сэрца. Лірычны герой адначасова належыць да дзвюх эпох: узнаўляючы мінулае, ён глядзіць назад, праз гады, вачамі сучаснасці.

На сцвярджэнні выпрабаванай часам «праўды зерня» — стваральнай сілы духоўна багатага народа — засноўваецца гуманістычная канцэпцыя паэмы. Носьбітам гэтай праўды ў творы з'яўляецца перш за ўсё Васіль, прататыпам якога паслужыў бацька паэта. Цэласнасць характару героя праяўляецца ў разнастайных сітуацыях, на ўсіх жанчэвых дарогах Васіль не траціць галоўных сваіх якасцяў: сумленнасці, дабрыні, душэўнай прыгажосці, маральнай чысціні, разважлівасці, працавітасці, уласцівых нацыянальнаму этнатыпу. Беларускі селянін заўсёды ведаў адзіны, нязменны клопат — працаваць на зямлі.

Дзякуючы моцнаму духоўнаму стрыжню, веры ў справядлівасць, Васіль не здраджвае ні жывым, ні мёртвым, не страчвае «веры ў зямлю наўсцяж вякоў» нават у самы складаны час — ваяванні. Герою, мірнаму працаўніку, цяжка зразумець страшны сэнс вайны:

І той, хто народжаны селцём жаль
Ды плугам аблогу дзёрці,
Крывавую ношу пазінен узяць:
Забіваць у імя бясмерця...

Чулая Васілёва душа не можа апраўдаць нават такую кроў. Герою В. Зуёнка, як і ўсяму беларускаму сялянству, блізкія пацыфісцкія погляды на быццё, і ўсё ж ён вымушаны ўрэшце прызнаць, «што не ў жыццё / Вырастае праўда ў гэткі час», — «праўда зерня» часова (!) саступае месца «праўдзе барацьбы». Васіль гэта разумее, але доўгі час не прымае душой («Н вошта ж і неба і гэта зямля, / Як вечна такое будзе?...»), і доўгі смерцю паядноўвае ён дзве праўды.

«Маўчанне трызы» можна адначасова лічыць паэмай памяці і паэмай перасцеражэння, што нагадвае пра вялікую трагедыю мінулага і разам з тым перасцерагае ад паўтарэння яе ў будучым. Праз памяць, што вядзе аглядаць мінулае па дарогах успамінаў, ажыццяўляецца сувязь мінулага з будучым. Згадкі пра асабіста перажытае напаўняюць паэму тонкім лрызмам, асабліва адчувальным у лірычных адступленнях...

Заклапочанасць лёсам сваіх землякоў і роднай краіны стала лейтматывам заключнай паэмы пенталогіі — «Падарожжа вакол двара», названай аўтарам «паэмай смутку і надзеі». В. Зуёнак засяроджваецца на самых вострых праблемах сучаснасці, шукае іх карані, рэаліі сённяшняга дня ставіць у шырокі гісторыка-культурны кантэкст. Роздум аб лёсе народа выкліканы асабістым горам — смерцю маці. Трагедыя сына абвастрае пачуцці паэта, грамадзяніна, пачуццё неапраўнай страты выходзіць далёка за межы сыноўняй, пашыраецца да страты «наогул чалавечай, жыццёвай» (А. Станюта).

Дзень пахавання маці ў паэме В. Зуёнка парушае спрадвечна наладжаны парадак: «І агонь, як душу, з печы холадна вырвалі...» Лірычны герой не можа прымірыцца з гэтым, ён бачыць маці жывою каля цёплай

печы, дзе гатуецца ежа, пяэцца хлеб... Вобразы маці — агонь — печ — хлеб звязваюцца ў адзін семантычны ланцужок, які замяняецца канцэптам «жыццё». Кожны з гэтых вобразаў тым самым надзяляецца дадатковым сэнсам, набывае большую значнасць; і маці, і агонь, і печ, і хлеб паасобку і разам здзяйсняюць святую справу: прадаўжаюць і падтрымліваюць жыццё.

Пры дапамозе вобраза печы, а дакладней коміна, адлюстравана ў творы хада гісторыі, рэтраспектыўна паказана існаванне беларуса — ад курнай хаціны да святліцы. Каміны звелілі разам з чалавекам і добрае, і ліхое, прычым апошняга было цяжэй: каміны пасляваенных папялішчаў і каміны — птушыныя гнезды на дахах «рассяляненых» вёсак, пагрозныя каміны — сталі некія люлькі і смертаносныя каміны — трубы рэактараў... Па горка і іроніі лёсу печ — міфапаэтычны сімвал жыцця — стала «маленкім хатнім Чарнобылем», «дзякуючы» псеўдапрагрэсіўнаму развіццю чалавецтва, перайшла на службу смерці — у паэме, такім чынам, надзвычай моцны матыў самавынішчэння.

У звязцы з тэмай Чарнобыля востра паўстае ў паэме шматаб'ёмная праблема самабежанства свайго двара (выраз «самабежанцы» ў дачыненні да твора ўжыў П. Варадулін). Распачны плач перасяленцаў-бежанцаў чуўся лірычнаму герою ў гады ваеннага дзяцінства, яшчэ больш балюча ўспрымаецца ім гора вымушаных перасяленцаў-«чарнобыльцаў» мірных час. Іншая, не менш важная і трагічная грань праблемы — добраахвотнае адмаўленне ад свайго двара вяскоўцаў, звабленых марамі аб гарадскім эдэме. У выніку маштабнай па размаху акцыі — перасялення моладзі ў гарады — многія вёскі аказаліся пакінутымі, і разам з гэтым стала забывацца народна-сялянская мараль. Яшчэ адной гранню праблемы з'явілася ледзь не татальнае «самабежанства» ад мовы, культуры. Усё гэта прывяло да страты гістарычных карацей знябданна культурнай памяці, беларус перастаў адчуваць сябе гаспадаром на ўласнай, бацькоўскай зямлі: «Мы як прышэльцы на сваім двары, / Мы бежанцы ў сваёй уласнай хаце...»

Лірычны герой паэмы не жадае быць чужым на родным двары, які становіцца для яго «цэнтрам сусвету» і духоўным апірышчам у «сумбурным, няўстойлівым» сучасным жыцці. Любоў да малой радзімы — канстанта творчасці В. Зуёнка — у апошняй паэме яшчэ больш лакалізуецца, звужаецца да вобраза роднага двара. «Вялікае» пачуццё нацыянальнага патрыятызму нараджаецца менавіта з «малой» любові. Паэт не галаслоўны ў выяўленні патрыятызму, не кідаецца гучнымі словамі, ён персаніфікуе грамадзянскае пачуццё ў знаёмых з дзяцінства рэаліях (родны двор), у канкрэтным чалавеку (маці), чым пераводзіць яго ў сферу асабіста-інтымную. В. Зуёнак ставіць у адзін

рад паняцці «мама, мова, Радзіма, народ»: яны раўназначныя, аднолькава дарагія для паэта.

Мастацкая светабудова ўсіх паэм «Пяцірэчка» грунтуецца на супрацьстаянні апазіцый дабро — зло, жыццё — смерць, зямля — неба «праўда зерня» — «праўда барацьбы», памяць продкаў — нацыянальнае бяспамяцтва, вера — бязвер'е, гармонія — хаос і інш. Паэтычны перамогу за светлымі сіламі, пісьменнік пастулюе канцэпцыю свету, заснаваную на пераадоленні хаосу і сцвярдженні прыроднай гармоніі, спрадвечных маральна-духоўных каштоўнасцяў народа, высокіх гуманістычных ідэалаў. Вера ў будучыню, надзея на радзёнае нацыі ўвасабляецца ў метафары агню: сімвалічны вобраз агню (ці не самы «знакавы» паэтычны вобраз В. Зуёнка) атрымае ў фінале паэм «Сяліба», «Прыцягненне», «Лукам'е», «Дзіця рожжа вакол двара», з'яўляецца ключавым для раскрыцця эстэтычнай і светапогляднай пазіцыі пісьменніка.

***

Напрыканцы XX стагоддзя В. Зуёнак выступіў у якасці пісьменніка-празаіка: у друку пачалі з'яўляцца яго творы з не зусім, аднак, звычайным для прозы жанравым вызначэннем — «элегія». Традыцыйна ў літаратуразнаўстве гэты тэрмін называюць лірычным вершам, у якіх выяўляецца смутак, туга, меланхолія, выкліканыя асабістым няшчасцем ці сацыяльнай неўладкаванасцю. Тым не менш В. Зуёнак невыпадкова так назваў сваю прозу, на яго думку, гэта вызначэнне «найбольш тоўна ахоплівае створаную аўтарам рэальнасць — ланцужок жыцця чалавечага, дзе пераважае смех праз слёзы, і фінал — шчыльна-сумны (прынамсі, для гэтага, канкрэтнага чалавека), а то і трагічны. Элегія жыцця».

Асабліва моцна трагізм жыцця выяўляецца ў творах, прысвечаных лесе сучаснага «маленькага» чалавека: «Супоня», «Штаны», «Чаравікі для баўэра», «Электрашокер», «Гіпноз», «На парукі...» Іх дзеянне развіваецца на шырокім «эпічным» фоне: трывожныя сталінскія гады і вайна, гарбачоўская перабудова, водгукі Чарнобыля, сённяшнія жыццё беларускай вёскі з яе п'янствам, экалагічнымі праблемамі, неперспектыўнасцю. Аднак аўтара цікавіць не столькі стан знешняй рэчаіснасці, колькі ўнутраны свет героя. Пісьменнік пранікае ў яго душу і бачыць там разгубленасць, абыякавасць, бязвер'е — менавіта таму яго элегіі трывожныя, тужлівыя, напоўнены болем за чалавека, якога аўтар узводзіць у звышкаштоўнасць. (Дарэчы, ці не ўсе элегіі маюць канкрэтную геаграфічную прывязку да радзімы В. Зуёнка — Узбор'я, Веснагоркі, Начы. Узнікае ўражанне, быццам аўтар занатоўвае

рэальныя здарэнні, у мастацкай форме пераказвае сапраўдныя гісторыі жыцця сваіх землякоў, стварае свой, узборскі, летапіс.)

Не паспяшаемся, аднак, сцвярджаць, што да прозы пісьменнік звярнуўся ўжо будучы сталым майстрам. Гэта не зусім так: праязныя творы былі «абнародаваны» напрыканцы мінулага стагоддзя, пісаў жа іх аўтар пачаў яшчэ ў пяцідзiesiąтыя гады. Для В. Зуёнка проза тады была своеасаблівымі ўцёкамі ад нарматыўнасці і апісальнасці, якіх пакуль што не пазбавілася паэзія. «“Практыкавацца ў прозе” — значае пісьменнік, — я пачаў быў даволі-такі даўно — гадоў сорак з гакам таму... А падштурхнулі мяне да гэтага кроку тагачасныя наабадзаванні да вершаванай “прадукцыі”: ніяк не мог я гатрапіць у тон, якога вымагалі газетныя кансультанты... Осць тады і намерыўся “закапаць свае таленты” і паставіць крыж над магілаю радмау...» Жыццё ўсё расставіла па сваіх месцах: В. Зуёнак стаў адным з самых цікавых і яркіх паэтаў нашага часу, але і проза не адтуліла яго.

Прынамсі, «родам» з пяцідзiesiąтых элегія «Аднойчы на схіле неба...», «Дзяцей шкада...». Гэтым жа часам датуецца першыя «подступы» пісьменніка да твора «Паўстанак з літарай “Л”», завершанага ў 1999 годзе. Эмацыянальная атмасфера элегія вызначае пачуццё настальгіі па юнацтву. Тут, як і ў паэме «Маўчанне травы» і многіх лірычных вершах, адбыўся сумажэнне двух часоў, спрацоўвае прыныцп двайнога багання. На пачатку твора дзейнічае лірычны герой, студэнт педагогічнага вучылішча (а гэта сам аўтар у юнацтве): ён «пракручвае» ў памяці ўрок, прысвечаны вывучэнню літары «Л», які прынёс яму радасць і задавальненне, успамінае вучаніцу Лену... І не здагадаемца, што «замацаваная» літара ўжо займела сваё, асабістае і таемнае, жыццё...» Літара напаміла пра сябе пісьмом, атрыманым студэнтам напрыканцы навучальнага года: «“Мы сумуем па вас...” І пачаў “Лена”...» — шчырым дзіцячым прызнаннем, прыхаваным за пераўтварэнне «мы». У фінале твора маналог юнака працягвае ўжо сталы чалавек — пісьменнік, усё сказанае раней і ўспрынятае як «цяперашнасць» пераводзіцца ў разрад успамінаў. Праз шмат год, калі аўтар зрэдку праязджае праз знаёмы паўстанак, у яго душы ўвакрасаюцца пачуцці таго дня — два часавыя адрэзкі, дзве часткі твора знітоўваюцца адзіным матывам: пачуццём радасці. Аднак радасць азмрочваецца настальгічным сумам ад разумення таго, што нічога і ніколі не вернецца, не паўторыцца: «Толькі ведаю — пісем адтуль мне ніхто не напіша... Не бывае пісем з юнацтва...» Па ўсім відаць, колішныя імгненне жыцця засталася ў памяці і сагравае душу.

Вялікую ўвагу пісьменнік надае музыкальнай арганізацыі тэксту, выразнасці рытмічнага малюнка. У прозе В. Зуёнак віртуозна абыходзіцца з багатым лірычным інструментарыем, выкарыстоўвае

ўласна паэтычныя сродкі — паўторы пэўных спалучэнняў слоў, інверсію, недагаворанасць, — дзякуючы чаму ствараецца ўзрушаная інтанацыя, працула-пяшчотная лірычная атмасфера.

Лірычная танальнасць уласціва іншым узорам праявінага плёну В. Зуёнкі — эцюдам і эсэ. Многія з іх невялікія па аб'ёму (гэта датычыць у першую чаргу эцюдаў), маюць вольную кампазіцыю, устаноўку на размоўную інтанацыю, падкрэслены суб'ектызм у думках і ацэнках, іх мова вобразная і афарыстычная, а ўсё гэта з'яўляецца характарыстычнымі рысамі эсэ як жанру. Па форме праявінага творы В. Зуёнкі нярэдка нагадваюць асабістыя занатоўкі, запісы «для сябе». Зместавы дыяпазон іх надзвычай шырокі: пейзажныя эпіталёгі («На хвалях лясной дарогі...», «Ляцела зярнятка...») лірыка-філасофскія мініяцюры («На чоўне месяца...», «Далёка — блізка...»), этымолагалінгвістычныя нататкі («Цівалі», «Прывезенае і згубленае»), развагі над тэкстамі класікаў і сучаснікаў...

«Малая» проза В. Зуёнкі мае вельмі рысы лірычнага гунта. Калі, напрыклад, мініяцюры А. Разанавы маюць пераважна філасофскі характар, творы С. Дубаўца вызначаюцца тупліцыстычнай завостранасцю, то В. Зуёнак у эсэістыцы ідзе шляхам Я. Брыля, прызнанага майстра менавіта лірычнай мініяцюры. Брылёўская школа адчувальная ў многіх Зуёнкавых творах. Эцюды пісьменніка, як і творы яго старэйшага калегі, — гэта «сонечныя промні», што надаюць звычайным рэчам і з'явам нечаканае асялячэнне.

Прасочваючы гэтыя эцюды развіцця «малой» прозы, даследчыца Г. Кісліцына звяртае ўвагу на адну з дамінантных рыс сучаснай эсэістыкі — збліжэнне з крытыкай, літаратуразнаўствам. У дачыненні да мініяцюры В. Зуёнкі гэтае заўвага надзвычай актуальная. Многія творы з'яўляюцца своеасаблівымі літаратурна-крытычнымі нататкамі, якія ўтрымліваюць каштоўныя ўспаміны пра сустрэчы з пісьменнікамі і звышнікам іх працы. В. Зуёнак разважае над тэкстамі айчынных і рускіх пісьменнікаў, пранікае ў таямніцы іх творчай лабараторыі, спрачаецца з некаторымі момантамі... Паэтыка лірызму актыўна паўплывала на літаратурна-лінгвістычныя мініяцюры В. Зуёнкі, мастацкі, «нябесны» погляд у іх спалучаецца з навуковым, «зямным». Заўважаецца іх стылістычная роднасць з эсэістыкай М. Стральцова: абодва аўтары выступаюць у першую чаргу як творцы, паэты, а толькі потым — як літаратуразнаўцы і крытыкі. Эсэ і эцюды В. Зуёнкі самі ўспрымаюцца як Паэзія, сведчаць пра шырокі круггляд і багаты жыццёвы вопыт пісьменніка, выяўляюць глыбіню яго думкі і літаратурную дасведчанасць, раскрываюць перажыванні мастакоўскай душы.

* * *

За ўжо амаль паўвека працы ў літаратуры В. Зуёнак стварыў свой непаўторны мастацкі свет, па-гаспадарску, рупліва збіраючы словы, узвёў уласную — паэтычную — Сялібу. Эмацыйны эпіцэнтр яе жыцця, напэўна, знаходзіцца недзе побач з Мачулішчам, на тым жа радзіме пісьменніка: адтуль сілкуецца яго шматфарбная, разнастайная ў праблемна-тэматычных і жанравых адносінах творчасць. Каб судакрануцца з багатым набыткам гэтай Сялібы, з нязменна глыбокімі, таленавітымі, па-майстэрску дасканалымі лірычнымі вершамі, драмамі, праявістымі творамі, варта ўсяго толькі адгарнуць кнігу, дзе на вокладцы пазначана: «Васіль Зуёнак».

Наталля Заяц